

Na závěr chci ještě objasnit, proč tato recenze neobsahuje konstruktivní kritiku, která je nezbytnou podmínkou (nejen) profesního růstu. Důvod je prostý. Již v úvodu recenze jsem předdeslala, že se jedná o výsledek poctivé intelektuální práce. K tomu závěru jsem dospěla po přečtení monografie, když jsem zjistila, jakým způsobem autorský kolektiv reflektuje možnosti a limity své vlastní výzkumné práce.

Nikola Staníčková

**Alena Křížková, Romana Marková
Volejníčková, Marta Vohlídalová:**
*Genderové nerovnosti v odměňování:
problém nás všech*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.,
2018, 198 s.

Před čtyřmi lety z poloviny shodný tým autorek vydal publikaci o ženách v české politice (M. Vohlídalová, H. Maříková, M. Čermáková, R. Volejníčková. *Sólo pro soprán. O ženách v české politice*. Praha: SOÚ AV ČR/Fórum 50 % 2016). Z výsledků šetření mezi veřejností tehdy vyplynulo, že se podíl žen v politice v čase příliš nemění a podpora jejich vyššího zastoupení se dokonce snižuje. K takovému závěru lze sotva dospět v případě jiné dlouhodobě pozorované genderové nerovnosti, nerovnosti v odměňování. Trojice autorek v recenzované publikaci tak neváhá připsat k titulu dovětek „Problém nás všech“. Všichni přece opakovaně vídáme statistická data o trvale rozevřených nůžkách mezi příjmy ze zaměstnání u žen a u mužů a víme, jak to na našich pracovištích chodí. Anebo tomu tak docela není? Jak dobře jsme seznámeni s pravidly odměňování ve svém okolí? Víme, kolik „berou“ lidé, se kterými spolupracujeme? Mluvíme o svých příjmech, nebo to považujeme za nevhodné téma? Či jsme dokonce podepsali něco jako doložku mlčenlivosti, jež nám brání promluvit?

Kdybych měl vybrat jeden termín, který by nejlépe charakterizoval obsah recenzované knihy a nevyskytoval se už v jejím názvu, zvolil bych *transparenci* a její odvozeniny včetně záporných. Není v knize zmiňována tolikrát a v tolika obměnách jako *gender*, *ne/rovnost* či *odměňování*, ale zmínky o ní se vinou celou knihou jako pomyslná červená nit. Ukazují se na ní zásadní rozdíly, na které poukázal kvantitativní výzkum postojů veřejnosti, rozděluje experty a barvitě se odráží v kvalitativních sondách ve třech vybraných pracovních prostředích.

Po úvodním rozvrhu knihy představila v první kapitole Marta Vohlídalová výsledky dotazníkového šetření provedeného ve spolupráci s CVVM s více než tisícovkou respondentů. Příliš nepřekvapí, že byly doloženy statisticky významné rozdíly mezi názory mužů a žen co do vážnosti, která je genderovým nerovnostem v odměňování připisována, možných příčin tohoto problému i opatření k eliminaci křiklavých rozdílů. Za všechny uveďme příklad jednoho z tzv. tvrdých opatření („Inspektoráty práce a stát by měly postihovat firmy, které nedodržují princip rovného odměňování“), u něhož se podíly těch, kteří jej považují za účinné a zároveň by souhlasili s jeho zavedením, lišily mezi muži a ženami o 18 procentních bodů. Šlo o vůbec největší rozdíl. Nejvíce prostoru v kapitole dostala otázka na to, zda jsou ženy v organizacích, v nichž respondenti pracují, za stejnou práci na stejné pozici odměňovány více, stejně, nebo méně než muži. Variantu „méně než muži“ zvolila čtvrtina mužů a dvě pětiny žen. Celých 30 % z odpovídajících se octlo v kolonce „nevím“. Kromě pohlaví se jako statisticky významné ukázaly také věk, vzdělání a typ pracovní smlouvy. Někdy přitom tyto výsledky měly přidech paradoxu. Proč se za rovnost odměňování častěji staví lidé s nestářejšími formami smluv? Proč se tak vyslovují vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří ve statistikách vykazují největší hodnoty mzdových

rozdílů? Podle Vohlídalové nejde jen o rozdíly v horizontální genderové segregaci (tzn. rozdíly ve struktuře oborů, v nichž častěji pracují muži nebo ženy), ale také o to, že s rostoucí úrovní vzdělání roste podíl lidí, kteří se v práci o svých mzdách nebaví (s. 20).

Zřejmostí sdělení na jedné a nejdelším titulkem na druhé straně může čtenáře zaujmout graf 2 (s. 25). Srovnává podíly mužů a žen, kteří uvedli, že jsou na jejich pracovišti ženy finančně ohodnoceny hůře než muži, podle transparentnosti pravidel, jimiž se odměňování podle respondentů řídí. Rozdíly jsou opravdu markantní. Zároveň při srovnání s tabulkou 1 (s. 18) vyvstane určitě nesrovnalosti. Jak to, že je u grafu uveden vyšší počet respondentů, když zahrnuje další třídící znak? A jaké procento je tu vlastně prezentováno, když i nižší hodnota v poslední části grafu (celkem) je vyšší než příslušná hodnota v tabulce 1? Možným vysvětlením by byl výpočet procentuálních podílů z celku nezahnujícího nerozhodné. Tím spíše by pak musel být počet respondentů nižší, než je uveden. Jistotu odpovědi nezískáme ani při pohledu do výzkumné zprávy (M. Vohlídalová. *Genderové rozdíly v odměňování očima veřejnosti v České republice*. Praha: SOÚ AV ČR 2017). Najdeme v ní však důkladnější práci s daty včetně několika faktorových analýz a logistické regrese, s jejichž výsledky kapitola v recenzované knize implicitně pracuje, ale zjevně je nezmiňuje snad kvůli větší přívětivosti vůči neodbornému publiku.

V druhé kapitole Alena Křížková s Romanou Markovou Volejníčkovou sledují, jak se k příčinám nerovného odměňování žen a mužů i navrhovaným řešením staví čtyři skupiny aktérů a akterek procesů mzdového vyjednávání. Slouží jim k tomu 31 problémově orientovaných rozhovorů se zástupci a zástupkyněmi profesního aktivismu z neziskové sféry, pracovníprávních organizací (odborové organizace, kancelář ombudsmanky, inspektoráty a úřady práce), vlády a politických stran a konečně

s experty a expertkami v oblasti sociálních a genderových nerovností. Legislativní rámec považují zúčastnění za dobře nastavený, problémem je, že dosud v ČR nebyl soudně prokázán žádný případ genderové diskriminace v odměňování, což dále snižuje ochotu podněty k prošetření podávat. Lékem má být vzdělávání především v řadách Státního úřadu inspekce práce, ale také na Úřadu práce.

S tím, jak se pozornost přesouvá od reprodukce genderových stereotypů z neznalosti přes kulturu genderové nerovnosti až k více či méně přímé diskriminaci, se začíná objevovat názorové rozdělení mezi zástupci zaměstnavatelů a kontrolních orgánů na jedné a ostatními vypovídajícími na druhé straně. Naplno se ukáže v odpovědích na otázku, jaká řešení by měla být přijata. Na jedné straně stojí zaměstnavatelé, kteří např. nemají zájem zveřejňovat mzdy, a to ani v anonymizované podobě. V mnohém najdou zastání u zaměstnanců a zaměstnankyň inspektorátů práce. Podle nich je pomyslný míč na straně pracujících, kteří se musí aktivně zasazovat o svá práva. Nevnímají strukturální bariéry i mocensky nerovné pozice, které lze sotva překlenout bez zásahu státu. Není bez zajímavosti, že komunikační partneři a partnerky z inspektorátů a úřadů práce vystupovali vždy v anonymizované pozici. Naproti tomu tvůrkyne politiky (tvůrci v seznamu uvedeni nejsou), zástupci zaměstnavatelů, zaměstnankyně kanceláře ombudsmanky či představitelé a představitelky odborů byli zmiňováni pod svými jmény. Z jednatisíceti rozhovorů byla v textu přímo citována polovina, a to nejednou v délce přesahující polovinu tiskové strany. Poslední z citací tvoří bezmála třetinu závěru kapitoly, což nepovažuji za nejšťastnější volbu. I když lze Heleně Skálové z Gender Studies dát za pravdu v tom, že „ta situace není dobrá, tak pojďme zkusit udělat změny“ (s. 76).

Třetí kapitola, jež tvoří bezmála polovinu knihy, je složena ze třech sond v oblastech veřejné správy (Alena Křížková),

středního a vysokého školství (Marta Vohlídalová) a soukromé sféry (Romana Marková Volejníčková). Z mého pohledu by logiku výkladu posílilo odlišné seřazení podkapitolek. Ve studii o veřejné správě se opakovaně konstatuje, že v ní dochází k podobným jevům jako v soukromé sféře (např. otázka po očekávaném platu při přijímání nových pracovníků). K ní se však čtenář dostane až po studii věnované školství, které vykazuje vedle vnitřní heterogeneity přece jenom více specifických rysů. Studie ze soukromé sféry také v mnoha ohledech navazuje a rozvíjí témata kapitoly druhé. Konečně i sám fakt, že soukromá sféra je nejrozsáhlejší, mohl být vzat v úvahu. Strukturu podkapitol zřetelně přibližuje obsah uvádějící všechny podtituly. Studie zahrnují jak společné prvky (nejprve se věnují způsobu odměňování a posléze genderovým nerovnostem), tak rozdíly. U soukromé sféry jde o průřez názorů počínaje manažery a manažerkami přes ženy v řadových pozicích až po překérní práce. Nejsem si tak docela jist, kam spadají personalisté a personalistky. Sonda do veřejné správy se odděleně věnuje nerovnostem v zařazování do platových tabulek a vyjednávání výše osobního ohodnocení a odměn. Spojení středního a vysokého školství samo naznačuje, že pozornost je věnována odděleně těmito dvěma úrovním.

Reprodukovat všechna zajímavá zjištění by bylo nad možnosti recenze. Nabízím alespoň malý výběr. Začneme terminologií. Vedle poměrně známého pojmu „skleněný strop“, kterým jsou v části o školství charakterizovány problémy, s nimiž se ženy setkávají na VŠ při habilitacích, text zmiňuje také méně užívané spojení „skleněný výťah“, který nemnohé může působící na základem a středních školách snáze a rychleji vynese do vyšších pozic a funkcí. A co teprve koncept „děravého potrubí“, popisující kariérní dráhu mužů a žen, z níž „v průběhu času ženy postupně dírami v potrubí vypadávají, zatímco muži zde zůstávají“ (s. 150). K genderovým rozdí-

lům v odměňování může přispívat mj. unikátní know-how, jež v soukromém sektoru umožní získat velmi vysoké odměny (s. 136). Specifické znalosti ve veřejné správě podobný efekt nemají, neboť je nelze tak snadno uplatnit jinde na trhu práce (s. 92). Lepšího ocenění tak dojdou podpůrné profese (např. právnické či IT) než ti, kdo pracují v oboru specializace celé instituce. V příspěvkové organizaci prostředky, které by mohly navýšit nízké tabulkové platy řadových pracovníků a pracovníc, snadno odčerpá častá obměna vedení spojená s vyplácením odstupného (s. 92). O nevyváženém genderovém složení vedení organizací není třeba mít pochyb. Nakonec dalším úvahám ponechávám rozhodnutí, zda feminizace např. veřejné správy je spíše důsledkem nízkých základních mezd (s. 97), anebo spíše příčinou finančního podhodnocování, jak by vyplývalo z obecnější úvahy na s. 98.

Zmínme také některá místa publikace, která by mohla doznat změn. Z mého pohledu ne příliš zdařile jsou prezentována statistická data (zvláště na začátku třetí části knihy). Rozdíly v průměrných hodnotách jsou možná mediálně vděčnější, více však vypovídají rozdíly v mediánech. Diskutabilní je, zda při zkoumání genderových rozdílů v odměňování používat srovnání veřejné a soukromé sféry definované ČSÚ „podle finanční kontroly“ (tj. vlastněné státem, kraji, obcemi vs. soukromým vlastníkem), jak činí autorky, anebo dát přednost rozlišení mezi platovou a mzdovou oblastí, které nabízí informační systém o průměrném výdělku (ispv.cz). V druhém případě ještě v roce 2016 platilo, že v průměru bylo možné vydělat více v mzdové oblasti, ale mediánový příjem byl vyšší ve sféře platové. Když už jsou používána statistická data a také výsledky kvantitativního výzkumu, je nasnadě se ptát po trendech. Jednotlivý údaj rychle zastarává, ale srovnání dvou tříd čísel už napoví víc. Více kontextualizovat by ostatně bylo možné i kvalitativní sondy. V případě vysokého

školství se na chvíli pozornost z genderových rozdílů přesune ke generačnímu „střetu“ (s. 126), který lze lépe pochopit v kontextu v knize nezmíněné expanze vysokoškolského vzdělávání.

Závěr knihy je možné číst jako shrnutí nakonec, ale lze jej doporučit i jako rozšířený úvod, z něhož se čtenář blíže dozví, oč autorkám knihy šlo. Poslední stránky věnovaly stručně formulovaným a poměrně četným doporučením jak pro odstranění genderových nerovností v odměňování obecně, tak specificky v oblastech, jimž byla věnována zvláštní pozornost. Adresáty jsou stát, veřejná správa, školství a zaměstnavatelé a zaměstnavatelky v soukromé sféře.

Jaké dát doporučení čtenáři recenzované knihy? Číst si v ní může každý a vybírat to, co považuje ze svého pohledu za oslovující – řadoví pracovníci a pracovnice i vedoucí; zaměstnanci a zaměstnankyně i zaměstnávající subjekty ve veřejné i privátní sféře; muži i ženy. Každý může tu přisvědčovat a jinde polemizovat, někdy být snad i pohnut k činu, k aktivitě. S transparentností v oblasti odměňování by se neměla křížit, ale navzájem podporovat. Chce-li ke spíše kvalitativně laděné publikaci připojit perspektivu, kterou poskytují statistická data, může sáhnout po dalších publikacích Aleny Křížkové a jejích kolegů, které v rámci projektu „Jak na rovnost v odměňování... aneb Pozor na nezamýšlené důsledky!“ vydaly s podporou MPSV v roce 2017. Doporučit lze také kapitulu Martiny Mysíkové („Vzdělání a gender ve vývoji mezd v České republice“) a i několik dalších v loňské publikaci *Vzdělání, dovednosti a mobilita: Zaměstnání a trh práce v České republice a evropských zemích*, kterou uspořádali Petra Anýžová a Jiří Večerník a vydalo Karolinum (2019). Oba týmy ze Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., se uchází o vaši pozornost. Proč na práce „toho druhého“ ve svých publikacích jen zřídkakdy odkazují, ponecháme na jinou úvahu.

Dan Ryšavý

Pavel Maškarinec, Lukáš Novotný:
Strany a vládnutí v digitální éře: Vybraná témata výzkumu politického stranictví
Praha, Academia 2020, 207 s.

Vývoj způsobů reprezentace zájmů společnosti prostřednictvím politických stran a hnutí v České republice se za poslední více než dekádu značně proměnil. Nejenom co se týče vzniku zcela nových politických subjektů, ale také jejich rozřazení uvnitř i vně standardních stranických typologií. K tomu je potřeba přičíst změnu charakteru politické komunikace, propracovanější marketing i rostoucí vliv (zejména pravicevého) populismu. Toto vše, včetně voličské volatility, ilustrované na konkrétních příkladech a s využitím širokého metodologického spektra, předkládají autoři Pavel Maškarinec a Lukáš Novotný ve své nejnovější vědecké monografii, která vyšla v nakladatelství Academia jakožto 51. svazek v rámci edice XXI. století, jež je charakteristická svou pestrostí a různorodostí. Odborného recenzního posouzení se ujali Dr. Vladimír Naxera a doc. Ladislav Cabada.

Ač se čistě formálně jedná o monografii, tento termín není v případě recenzované publikace tak úplně adekvátní. Je tomu tak právě vzhledem k již naznačenému, značně širokému tematickému zaměření, či spíše rozkročení autorů. Různá témata jejich politologického výzkumu, který je v knižní podobě výstupem grantové soutěže „Imigrace, sociální napětí a volební chování“ realizované na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, je možné zastřešit právě pojmem „novosti“ v oblasti politického stranictví a reprezentace občanských zájmů. Pokračují tím v domácí tradici výzkumu stranictví, která byla započata přibližně vydáním originální práce Jana Mertla (*Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě*, 1931). Současně též volně navazují na některé své předchozí, již dříve publikované práce v odborných časopisech.

Na ploše šesti vnitřně koherentních ka-